

УДК 551.4+910

Д.М. Писарев

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПРОФЕСОР ЯКІВ САМІЙЛОВИЧ ЕДЕЛЬШТЕЙН ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ГЕОМОРФОЛОГІЇ

У статті дано огляд життя і діяльності нашого земляка, професора Ленінградського університету Якова Самійловича Едельштейна. Охарактеризовано його наукові досягнення. Стисло розглянуто працю «Основи геоморфології», визначено її значення для сучасної науки.

Ключові слова: історія географії, геоморфологія, Я.С. Едельштейн.

D. Pisarev

PROFESSOR YAKIV SAMIYLOVYCH EDELSTEIN AND HIS CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF GEOMORPHOLOGY

Overview of our countryman, Professor of Leningrad University, Yakiv Samiylovych Edelstein's life and work have been given in the article. His scientific achievements have been described. The treatise «Fundamentals of Geomorphology» has been briefly considered, its importance for modern science has been defined.

Keywords: history of geography, geomorphology, Y.S. Edelstein.

Д.Н. Писарев

ПРОФЕССОР ЯКОВ САМОЙЛОВИЧ ЭДЕЛЬШТЕЙН И ЕГО ВКЛАД В РАЗВИТИЕ ГЕОМОРФОЛОГИИ

В статье дан обзор жизни и деятельности нашего земляка, профессора Ленинградского университета Якова Самойловича Эдельштейна. Охарактеризованы его научные достижения. Кратко рассмотрен труд «Основы геоморфологии», определено его значение для современной науки.

Ключевые слова: история географии, геоморфология, Я.С. Эдельштейн.

Вступ. Останнім часом постає необхідність систематизувати досвід учених, які займалися геоморфологічними дослідженнями. Починати треба з фундаторів – тих, хто закладав основи науки. Таким ученим був наш земляк, випускник Харківського університету Яків Самійлович Едельштейн. Він зміг у стислому обсязі, незважаючи на скрути того часу, викласти курс геоморфології як дисципліну, на основі якої навчалася ціла плеяда фахівців-геологів і географів першої половини ХХ ст.

Мета статті: подати у стислому систематизованому вигляді відомості про професора Ленінградського університету Якова Самійловича Едельштейна та його працю «Основи геоморфології» як основоположну в розвитку науки.

Виклад основного матеріалу. Професор Яків Самійлович Едельштейн – видатний вітчизняний геоморфолог, географ, геолог, якого ставлять на один щабель із академіком В.О. Обручевим. Народився він 1869 р. на Харківщині у Балаклії. У 1889 р. закінчив у Харкові класичну гімназію із золотою медаллю, у 1895 р. – Харківський університет [1]. Ще в студентські роки розпочав серйозні польові дослідження - його магістерську роботу було видано у вигляді монографії. За дослідження Примор'я, Далекого Сходу, Маньчжурії Я.С. Едельштейн був відзначений Золотою медаллю Імператорського Російського географічного товариства; за дослідження Середньої Азії – премією імені М.М. Пржевальського. З 1907 р. і практично до кінця життя він проводив дослідження переважно в Сибіру [4].

Я.С. Едельштейн був віце-президентом і головним ученим секретарем Державного географічного

товариства (1930-1938), а в останні роки життя – членом Президії Географічного товариства СРСР [3]. Автор першого курсу геоморфології російською мовою та ряду підручників, серед яких «Основи геоморфології» (1-е вид. – 1938, 2-е вид. – 1947 р.) та ін. Я.С. Едельштейн був головним редактором двохтомного «Большого советского атласа мира» (1937-1939 pp.) – енциклопедичного видання, яке суттєво вплинуло на подальший розвиток вітчизняної картографії. Тривалий час Едельштейн працював у системі вищої освіти, безпосередньо сприяючи підготовці географів. За видатні заслуги у розвитку вітчизняної геології та географії професора Ленінградського університету Я.С. Едельштейна було відзначено рідкісним на той час званням Заслуженого діяча науки і техніки РРФСР [5].

В одній із основних своїх праць - книзі «Основи геоморфології» – Я.С. Едельштейн виклав базові положення даної науки. За цим підручником навчалися студенти багатьох вузів тих часів.

У 1-му розділі книги розглядається зміст самої науки, методи геоморфологічного аналізу та опису. Із чого складається геоморфологія, на яких засадах ґрунтується - відповіді на ці питання Яків Самійлович розмістив у підручнику на перших сторінках. Також подані всі необхідні інструменти для аналізу й опису геоморфологічних структур як головних методів у роботі геоморфолога.

У 2-му розділі автор виклав свій власний огляд історії геоморфології як науки в цілому, по періодах. Тут подається опис подій у розвитку науки до моменту написання книги: які вчені займалися

науковими проблемами, у яких науках розглядалися подібні дослідження, яким чином геоморфологія виникла як цілісна наука.

У 3-му розділі більшу увагу Едельштейн приділяє ендегенним процесам Землі, її внутрішній будові та складу, а також формам земної поверхні, які виникли в результаті діяльності цих процесів. У 4-му розділі подано загальний нарис геоморфології Землі. Саме тут розглядаються всі форми земної поверхні, утворені під дією різних факторів, дається їх класифікація. У 5-му розділі особливу увагу приділено долинам. Тут показано, як формується долина, з яких частин вона складається, які форми рельєфу присутні у долині, з яких матеріалів вона складена; прослідковуються етапи розвитку долини тощо.

У відповідності з викладеним, перші розділи присвячені загальним питанням: визначенню змісту і завдань геоморфологічної науки, її практичному значенню; методам геоморфологічних досліджень, геоморфологічного картування і опису; основам морфологічної термінології та принципам геоморфологічної класифікації. У подальших розділах дається стислий опис найголовніших категорій форм земної поверхні у світлі тлумачення їх походження і розвитку. Попутно тут зачіпаються і деякі фундаментальні питання геоморфології, наприклад, значення мікрорельєфних утворень, формування гірських височин, учення про цикли ерозії, багатоярусні гірські ландшафти, методика вивчення річкових і прибережно-морських терас і т. ін. При цьому автор головну увагу приділяв формам поверхні, які найчастіше зустрічаються на території СРСР. Окремі глави присвячені загальній морфології Землі і географічній (кліматичній) зональності геоморфологічних ландшафтів. Автор свідомо не зупиняється у даному курсі на роботі ендегенних і екзогенних сил з огляду на те, що ці питання достатньо детально висвітлюються у загальних курсах фізичної геології та фізичної географії.

Перше видання основ геоморфології було випущено в 1938 р. обмеженим тиражем і в надзвичайно короткий термін розійшлося повністю. За час, що минув з тих пір, до автора від різних осіб та установ неодноразово надходили запити, коли буде випущено друге видання. Це показувало, наскільки в той час проблеми наукового висвітлення виникнення і розвитку форм рельєфу привертати до себе увагу широких кіл дослідників, наскільки гостро у нас відчувалася потреба в посібнику з вивчення морфології земної поверхні та в особливості морфології своєї країни.

Доповнений і частково перероблений текст основ геоморфології для другого видання був поданий автором до видавництва ще в 1941 р. Але напад фашистської Німеччини на Радянський Союз та Велика Вітчизняна війна завадили його опублікуванню, і воно було здійснене лише у

повоєнні роки. Натомість, геоморфологія слугувала справі перемоги: геоморфологи зосередились на забезпеченні прискороного розвитку мінерально-забазованої бази країни та інженерному забезпеченні потреб фронту і тилу. Наукова література з геоморфології за роки, що минули з часу першого видання, збільшилася надзвичайно як за кордоном, так особливо і в СРСР.

Ряд корінних проблем геоморфології отримав нове висвітлення. Висунулися на перший план нові питання і завдання, були досліджені з геоморфологічного боку багато областей, про які не було достатньо достовірних даних. Використати повністю цю велику нову літературу для того, щоб відобразити хоча б найголовніші результати цього курсу, уявлялося майже неможливим, особливо з причини вкрай утрудненого опублікування нових робіт, багато з яких зберігаються у малодоступних фондах різних установ, а з іншого боку - через майже повне припинення стосунків із зарубіжними країнами. Але в той самий час представлялося необхідним переробити з нових точок зору хоча б деякі з частин цього підручника. На це і наважився Я.С. Едельштейн у новому виданні, хоча він і був обмежений рамками, обумовленими самим характером основ геоморфології і лімітованим обсягом видання. Зрозуміло, при таких умовах багато чого довелося залишити без уваги, всупереч, може бути, особистим бажанням автора, спричиненого величезним власним досвідом наукових досліджень і практичних розробок геолога-геоморфолога у маловідомих на той час регіонах Сходу СРСР.

Остаточна підготовка і редагування тексту другого видання основ геоморфології проходила в годину великих випробувань для країни у зв'язку з війною. Ця обставина не могла, як це зазначалося, не відбитися досить істотно на повноті, а почасти — й на оформленні даного видання [2].

Висновки. Отже, Яків Самійлович Едельштейн — один із фундаторів сучасної геоморфологічної науки. Талановитий учений, який досліджував куточки колишнього Радянського Союзу, Я.С. Едельштейн зробив величезний внесок у розвиток геоморфології та запровадження геоморфологічного методу пошуків корисних копалин. Йому належить ініціатива створення Геоморфологічної комісії — дорадчо-координуючого органу, який упродовж 80 років і дотепер певною мірою визначає розвиток геоморфологічної науки на теренах колишнього СРСР. Невдовзі буде ХХХІ Пленум Геоморфологічної комісії у м. Белгороді, і ми сподіваємось, що імені Я.С. Едельштейна — нашого земляка, окраси вітчизняної геоморфології, видатного вченого Ленінградського університету і діяча Геологічного комітету Росії буде приділено належну увагу.

**Рецензент — доктор технічних наук,
професор І.Г. Черваньов**

Література:

1. Соколов Н.Н. Яков Самойлович Эдельштейн (1869-1952). — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1970. — 48 с. [Рубр.: Выдающиеся учёные Ленинградского университета].

2. Эдельштейн Я.С. Основы геоморфологии. — М. - Л.: Гостгеоиздат, 1947. — 399 с.
3. Я.С. Эдельштейн: [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Интересные истории об известных личностях, биографии, юмористические рассказы, фото и видео. Я.С. Эдельштейн: [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://www.people.su/127749>
5. Книга Памяти. Жертвы репрессий. Яков Самойлович Эдельштейн: [Электрон. ресурс]. — Режим доступа: <http://g-to-g.com/index.php?version=rus&module=5&id=395&filter=repressed>

УДК 910.1: 372.8

О.О. Поклонський

Харківська спеціалізована школа № 63

УЧНІВСЬКА НЕУСПІШНІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглянуто проблеми учнівської неспішності, а також низької вмотивованості школярів щодо пізнавальної діяльності. Було досліджено причини зниження активності учнів протягом навчання у школі і з'ясовано основні напрями подолання цього негативного явища. Виклад основного матеріалу підкріплений експериментальними даними, отриманими під час опитування учнів спеціалізованої школи. Ураховуючи причини учнівської неспішності, а також підсумовуючи попередній досвід, були запропоновані власні методи активізації пізнавальної діяльності учнів, зокрема на уроках географії.

Ключові слова: мотивація, учнівська неспішність, пізнавальна діяльність.

O. Poklonskiy

PUPILS' ACADEMIC FAILURE AND WAYS TO OVERCOME IT AT THE LESSONS OF GEOGRAPHY

The problems of pupils' academic failure, as well as scholars' low motivation with regard to cognitive activity have been considered in this article. The reasons of activity decrease throughout study at school have been investigated in this paper and the ways to overcome this negative phenomenon have been given. Presentation of the main material is supported by experimental data received during the survey of pupils of a specialized school. Taking into account the reasons of pupils' academic failure, as well as the previous experience, our own methods of pupils' cognitive activation have been offered, in particular at the lessons of geography.

Keywords: motivation, pupils' academic failure, cognitive activity.

А.А. Поклонский

НЕУСПЕВАЕМОСТЬ УЧАЩИХСЯ И СПОСОБЫ ЕЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

В статье рассмотрены проблемы неуспеваемости учащихся, а также низкой мотивации школьников в отношении познавательной деятельности. Были исследованы причины снижения активности учеников на протяжении периода обучения в школе и выяснены основные направления преодоления этого негативного явления. Изложение основного материала подкреплено экспериментальными данными, полученными в ходе опроса учащихся специализированной школы. Учитывая причины неуспеваемости учеников, а также подытоживая предыдущий опыт, были предложены собственные способы активизации познавательной деятельности учащихся, в частности на уроках географии.

Ключевые слова: мотивация, неуспеваемость учащихся, познавательная деятельность.

Вступ. Однією з найгостріших проблем сучасної школи, від якої чи не найбільше потерпає наше суспільство, продовжує залишатися проблема розвитку пізнавальної активності учнів і запобігання неспішності школярів. Все складніше і складніше під час навчання, зокрема на уроках географії, розвивати у школярів геопросторове мислення та вміння логічно викладати свої думки; допомагати учням практично застосовувати здобуті географічні

знання, самостійно шукати, правильно аналізувати і передавати інформацію; заохочувати школярів до самореалізації своїх здібностей, інтересів та життєвих планів засобами географії. Доволі часто доводиться спостерігати, як учні протягом навчання у школі швидко або поступово майже повністю втрачають справжній інтерес до навчання. Однією з головних причин цього виступає не тільки низька вмотивованість учнів щодо навчання, але